

Türk Dünyanın Etnik-Dilsel Haritasının Ulusal Kültür Bileşeni: Öğretime Dilsel ve Kültürel Yaklaşım*

Mariana BONDAR**

Öz. Türk dilinin bir yabancı dil olarak öğrenilmesi, yeni bir dilsel ve kültürel alana aktif bir şekilde «dalmayı», Türk kültürünün özelliklerini, Türk halkının mentalitesini ve Türk ulusal karakterinin özelliklerini tanımayı öngörür. Böyle bir «dalma»nın etkin biçimlerinden biri, en güzel manevi kazanımları biraraya getiren ve Türk halkının hayatına ilişkin özellikleri sözlü yöntemlerle dile getiren sanatsal literatür ile tanışmaktır. Türk dünyası metinlerinin ve bunların Ukraynaca'ya tercüme edilmesinde, ulusal-kültürel özellikleri olan kelimeler, terimler tespit edilmiş ve bunların Ukrayna dili kullanılarak yeniden üretilmesine yönelik muhtemel yöntemler analiz edilmiştir. Bu çerçevede, dini terimler, saygı ifadeleri, ailevi ilişkileri belirten kelimeler, küçültme ifadeleri, Türk ulusal yiyecek ve içeceklerinin isimleri, geleneksel Türk giysilerinin, kamuya açık yemek yemenin spesifik mekanların isimleri, dilsel biçimler ve klişeler, özel dikkat gerektirmektedir. Bunun dışında, belli bir yabancı dili ana dili olarak konuşanların dilsel davranışlarını, geleneklerini ve adetlerini bilmek gerekir, ki sözünü ettiğimiz bu unsurlar, sözlü araçların seçimini belirlemektedir. Bu çerçevede, öğrencilerin metinleri gerekli şekilde algılayabilmeye hazırlanmaları, önemli rol oynamaktadır. Bu yeniden üretimde ulusal-kültürel özelliğin, kapsam ilişkisinin kısmen veya tamamen kaybedilmesi, ilişki alanının kaybı veya kaynak dilde mevcut olan şeyle ortak hiçbir özelliği olmayan yeni özdeşleştirmelerin kurulması durumlarıyla karşılaşmaktadır. Bu durum, ulusal kültür bileşen somut dünya ulusal-dilsel haritasının bir bileşeni olmasından ve diğer dünya ulusal-dilsel haritalarıyla her zaman eşdeğerlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Geleceğin tercüme uzmanlarının yetiştirilmesi, sadece yabancı dile yüksek düzeyde vakıf olunmasını değil, aynı zamanda, dil ötesindeki bilgilere derinden vakıf olunmasını gerektirmektedir, ki bu, başka bir dilsel-kültürel alana uyum sağlamanın teminatı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, dil, ulusal kültür bileşen, ulusal-kültürel özellik.

National Cultural Component of the Turkish Linguistic Picture of The World: Linguistic and Cultural Approach to Teaching

Abstract. Studying Turkish as a foreign language involves active "immersion" in the new linguistic and cultural space, familiarity with the specifics of Turkish culture, the mentality of the Turkish people, the specificity of its national character. One of the most effective forms of such "immersion" is the acquaintance with Turkish literature, which accumulates the best spiritual treasures and verbally reproduces the specifics of life of the Turkish people. Based on comparing the material of Turkish prose works and their translations into the Ukrainian language, the vocabulary of the national-cultural color was revealed and possible ways of reproduction of its content by means of the Ukrainian language were analyzed. Particular attention needs to be given to religious vocabulary, honorific forms, words for naming family relationships, diminutives, names of Turkish national dishes and drinks, traditional Turkish clothes, specific catering establishments, language forms and clichés, etc. In addition, one needs to know the rules of linguistic behavior of native-speakers of a foreign language, as well as respective traditions and customs, which largely determine the selection of verbal means. In this regard, the important role is to prepare students for adequate perception of texts. In reproduction, partial or complete loss of national-cultural specificity, generic-type transformations, loss of associative field or the production of new associations that have nothing to do with the source language are possible. This is because the national-cultural component is a constituent part of the specific national-language picture of the world and it does not always have full matches in other national-language pictures of the world. The training of future specialists in the field of translation should involve both a high level command of a foreign language, and profound extralinguistic knowledge, which is the key to adaptation in another linguistic and cultural space.

* 4. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kongresinde Sözlü Olarak Sunulmuştur.

** Kiev Milli Dilbilim Üniversitesi, maryana.bondar@gmail.com

Keywords: Culture, language, national-cultural component, national-cultural specificity.

1. GİRİŞ

Ukrayna’da son on yılda, Türk kültürüne ve Türk dilini öğrenmeye yönelik ilgi, belirgin bir biçimde artmıştır. Tercüme faaliyetleri artmıştır ve özgün tercüme ekolü ortaya çıkmakta, Türkçe’den tercüme konusunda genel kriterler belirlenmektedir. Türkçe’den Ukraynaca’ya tercüme yapacak profesyonel tercümanların ve yabancı dillere üst düzeyde vakıf ve derinlemesine dil ötesi bilgilere sahip uzmanların yetişmesine yönelik acil ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin Türk kültürü ile tanışmaları, farklı yöntemlerle sağlanabilir. Bunun etkili yöntemlerinden biri, klasik ve modern Türk sanat literatürünün metinleriyle çalışmaktır. Zira, bu metinlerde, Türk halkının gündelik hayatı ve yaşama biçimi, dünya görüşü özellikleri, dininin, mantalitesinin ve ulusal karakterinin özellikleri, doğrudan doğruya yeniden üretilmektedir. Günümüzde, Türk yazarlarına ait pek çok çalışma, artık, profesyonel bir şekilde Ukraynaca’ya tercüme edilmiş bulunuyor (R. N. Güntekin, O. Pamuk, Aslı E. Perker, T. Kiremitçi, B. Karasu, Ş. İşigüzel, E. Şafak, M. Levi). Bu metinlerin orjinalleri ile tercüme, kıyaslama açısından ilginç materyallerdir ve böyle bir karşılaştırma, “Çeviri teorisi ve pratiği” dersinin öğretilmesinde kullanılabilir.

Ulusal motiflere sahip olan kelimelerin kendisine özgü yapısını tespit etmek ve bu tür kelimelerin başka bir dili konuşanlar için yeniden üretilmesi işini uygun bir şekilde yapmaya yönelik araçları tespit etmek amacıyla, bu kelimelerin Ukraynaca eşanlamlıları aracılığıyla içerik olarak tercüme edilmelerinin yöntemlerini ortaya koymak ve ulusal motiflere sahip kelimeleri tespit etmek amacıyla, tarafımızca, Türk düzyazı metinlerinin orjinalleri ve bunların Ukraynaca’ya tercüme analizi edilmiştir.

2. YÖNTEM

Bir kelimenin ulusal-kültürel motifinin uygun şekilde yansıtılabilmesinin önemi, Ukrayna ve Türk halklarının kültürlerindeki ve dünya görüşlerindeki büyük farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türkler’de mevcut olan pekçok unsur, karşılığı olmayan kelimelerle ifade edilmekte, bu nedenle bunların Türk realitesini tam olarak yansıtabilecek şekilde Ukraynaca’ya tercümesi, her zaman mümkün olamamaktadır.

Türkler’e özgü pek çok olgunun, Ukraynaca’da karşılığı bulunmamaktadır. Bu eksiklik, farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır: dinlerdeki ve dini kültürlere ilişkin unsurlardaki farklılıklar

(*seccade*), spesifik toplu beslenme ve alışveriş mekanlarında (*kasaplar*), ulusal lezzet ve zevklerde, özel yiyeceklerde (*leblebi, kestane şekeri, midye tavası, irmik helvası, işkembe çorbasi*) mevcut olan farklılıklar, gibi. Gördüğümüz üzere, karşılığı olmayan terimler, farklı dilsel-konusal kelime gruplarını ortaya koymaktadır.

Her iki dilde benzer realitelerin varlığında, spesifik özellikleri hesaba katmak gerekir. Örneğin, Ukrayna mutfağındaki geleneksel çorbalar, blenderda parçalanmamakta, çorbadaki sebzeler bütün olarak çorbanın içinde pişmekte, farklı baharatlar kullanılmamakta ve Türkçe’de «çorbayı içmek» ifadesinden farklı olarak, «çorbayı yemek» ifadesi kullanılmaktadır. Geleneksel Türk simitlerinin de Ukrayna’da karşılıkları bulunmuyor. Ukrayna’daki bublikler, simitlerde olduğu gibi susamla kaplı değil (kimi zaman afyonla kaplı oluyor) ve ebatları da simit gibi büyük değil. Benzer şekilde, Ukrayna’da yoğurt, Türkiye’deki kadar yaygın şekilde tüketilen bir yiyecek değil ve ana yemekler arasında yer almıyor; Ukrayna’da daha ziyade, meyveli yoğurt rütleri biliniyor. Koyun veya inek sütünden elde edilen beyaz peynirler de, Ukrayna’dakinden farklı. Ukrayna’da, kahvenin yanında bir bardak su vermek gibi bir adet yok. Çay, büyük fincanlarda veriliyor. Çay içme, bütün akşama uzanan bir etkinlik değil. Ukrayna’nın milli içkisi, buğdaydan yapılıyor; Türk rakısı gibi anasondan değil ve Ukrayna içkisinin yanında meze olarak domates turşusu, salatalık turşusu, kara ekmek ve salo (füme domuz eti) yenir. Ukraynalılar sadece sert helvanın tadıyla tanışmıştır. Bu nedenle, «bir tabak helva» veya «birkaç kaşık helva» gibi ifadeler, onlara yabancı gelir. Bir Türk eserinde kahramanın kahvaltı hazırlarken buzdolabından aldığı yiyecekler veya Türk «kahvaltı tabağını» (sıcak simitler, tereyağı, zeytin, sucuk, dilimlenmiş sebzeler, muhtelif peynir türleri, yumurtalar, şokella, reçel, bal, kızarmış patates) ısmarladığında kahvaltı tabağında bulunan yiyecekler Ukraynalı okuyucuyu hayrete sürükleyebilir. Bir Ukraynalı’nın kahvaltısı Türk kahvaltısından farklıdır: Ukrayna kahvaltısında, kaşa, omlet, meyveli yoğurt bulunur.

Ayrıca, her iki dilde benzer sayılabilecek, fakat o kavramın o kültürdeki yerini diğer dilde yansıtmayacak kelimenin bulunmadığı durumlarla da karşılaşmaktayız. Örneğin, erkeklerin vakit geçirdikleri (sohbet ettikleri, tavla oynadıkları, çay içtikleri) tipik Türk kahvehaneleri, Ukrayna kültüründe mevcut değildir. Bu nedenle, bu tarz mekanları Ukraynaca’da ifade ederken «kavyarnya» kelimesini kullanmak, uygun olmamaktadır. Zira, bu kelime, Türk ulusal motifini yansıtamamaktadır. Aynı şey, «çayhane» kelimesi için de geçerlidir, zira Ukraynaca’da sadece, «kavyarnya» (çay, kahve içilen, tatlı yenen mekan) kavramı

bulunmaktadır. Benzer şekilde, Ukraynalılar'ın bildiği yastığın («*poduşka*») dışında, Türk kültüründe, «*minder*» («*yerde oturmak için kulalnılan yastık*»), bulunmaktadır.

Terimler, arka plandaki bilgiler konusunda da birbirinden ayrılabilir. Belli bir takım «sihirli» tahayyüller, gerçek olarak kabul edilmekte, buna karşılık, başka bir dilsel-kültürel alanda her zaman karşılığı olamayabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de mavi boncuklar, nazardan koruyan muskalar olarak kabul edilmektedir. Ukrayna'da kişiyi koruyan muskalar, sıradan iğneler; ev içinse, atnalı, ot, vb. gibi, yüzlerce yıl boyunca halk inanışlarında, adetlerinde kök salmış olan unsurlar olabilir. İlk bakışta normal olan «*cuma*», terimlerin ve tipik kalime uyarlamalarının «*cuma akşam*», «*cuma namazı*» özel dikkat ve ek açıklama gerektirmesidir, zira bu gün, her bir Müslüman için, her bir Hristiyan'a pazar gününün ifade ettiği şeyi ifade eder.

Ulusal özelliği olan terimler, yerleşik özdeşleştirmeler olarak, belli ölçüde tipik çerçeveleri de belirlemektedir. Belli bazı dilsel formüller, kendilerine denk düşen eylemlerin göstergeleri haline gelmektedir. Örneğin, bir işe başlarken – «*bismillah*», geleneksel olarak dini ritüeller uygulanmakta, kurban kesimi yapılmakta – «*Allahu ekber!*», defin işleminde – «*ala milleti Resulullah*» belli dini kurallar uygulanmakta ve kötü güçlere karşı korunmak ve başarılı olmak için, bir mekana girerken sağ ayakla adım atılmaktadır.

Ulusal nitelik taşıyan terimler, Türk gelenekleri, örf ve adetleri, alışkanlıkları ile «bağlantılı» durumdadır. Örneğin, geleneksel Türk yemeklerinin isimleri (etli pilav, baklava, helva, nane macunu, şerbet, kızın gondolu) belli bazı bayramlarla veya önemli olaylarla (bebeğin doğumu, sünnet, nişan, düğün, cenaze) ilişkilidir.

Dünyadaki Türk dil tablosunun ulusal-kültürel bileşimiyle giderek daha fazla tanışmak, diğer bir dilsel-kültürel alanın tablosunu, onun değerler ölçüleriyle, kurallar, tabular ve yasaklar sistemiyle birlikte, oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Tipik bağlamlar, sanatsal tasvirler, okuyucuya, hem genel olarak Müslümanlar'ın, hem de özelde Türkler'in yaşam biçimi hakkında önemli bilgiler vermektedir: namaza çağıran ezan, namaz öncesinde alınan abdest, günde beş vakit namaz kılınması, camiye girerken dış görünüşle ilgili belli şartların olması, cuma namazı, hacca gitmeden önce insanları yaptıkları kötü şeyler için affetmek, Mekke'ye hacca gitmek, erkek çocukların sünnet edilmesi, kadınların kapalı kıyafetler giymesi ve başını örtmesi geleneği, vefat eden kişinin kefene sarılması, Türk davranış kalıpları (yaşça büyük kişilere saygı göstergesi olarak ellerin öpülüp alna götürülmesi, onların huzurunda gösterilen davranışlar, Türk misafirperverliği), gibi.

Türk dilinin bir yabancı dil olarak öğrenilmesinde, bu dile özgü bazı özelliklerin de hesaba katılması gerekmektedir. Örneğin, akrabalık ilişkilerini belirtirken, özel bir dikkat sarfetmek gerekmektedir, zira iki dil arasında, özellikle Türkçe’de anne tarafı akrabaları ile baba tarafı akrabalarının belirtilmesinde, spesifik kelimelerin bulunması nedeniyle, önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tercümanlar, sık sık, bir akrabalığın anne tarafından mı yoksa baba tarafından mı olduğu hususunu, göz ardı etmektedir: *атса – татів брат, дядько по татовій лінії (дядько), аппеанне – Бабуся по мамі (бабуся, бабця), ббаанне – бабця по татові, батькова матір, бабуся по татовій лінії (бабуся, бабця), даул – мамин брат, дядько по материній лінії (дядько, дядечко), епіште – дядько по матері, чоловік тітки (дядько, дядечко,), уенге – дядина* (Türkçe, bu açıdan, daha geniştir: erkek kardeşin eşi, annenin erkek kardeşi, babanın erkek kardeşi, amcanın karısı, gibi). Bu konuda Ukraynaca’ya çevirirken, geleneksel çeviri usulü, «anne tarafından» , «baba tarafından» şeklinde ifadeler kullanmaktır.

Gördüğümüz üzere, gerektiği şekilde tercüme edebilmekteki zorluk, ya böyle bir olgunun diğer dilde bulunmamasından, veya, dilin yapısı nedeniyle çevirinin yapılacağı dilde tam karşılığının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Bundan ötürü, Türkçe’nin bir yabancı dil olarak öğrenilmesi esnasında ve tercüme işlerinin yapılmasında, yabancı dildeki kelimenin ve dilsel arka planın anlamının bütün inceliklerinin bilinerek düzgün, doğru bir şekilde aktarılması ve anadilin olası araçlarından yararlanabilmek, son derece önemli olmaktadır.

Ulusal-kültürel özellikleri içeren terimler, tercümanın tercih edeceği stratejiye bağlı olarak (kendine özgü nitelikteki kelimeleri aynen muhafaza etmek, veya Ukraynalı okurun bilmediği olguları, onun bildiği kelimelerle aktarmak) farklı şekillerde aktarılabilir. Başlıca çevirmen stratejilerinin, farklı sınıflandırmaları bulunmaktadır (Andreiko, 2009; Bobrova, 2003; Havryliuk, 2015; Podminohin, 2010). Bunların pek çoğunun temelinde, Venuti’nin ortaya koymuş olduğu, «yabancılaştırma/yerleştirme» sınıflandırması bulunur (Venuti, 1995).

Türklere özgü bazı olgular, bunların Ukrayna’daki karşılığı olabilecek terimlerle aktarılmaktadır (nötrleştirme, yerleştirme stratejisi): *bulgur – пшениця, davul – барабан, dolmuş – маршрутка, falaka – різка, hatat – носильник, вантажник, hatat – лазня, баня, каутак – вершки, кетан – скрипка, külah – ковпак, minder – подушка, pehlivan – борець, силач, türbe – склеп, могила, гробниця, зирна – труба.*

Nötralizasyon stratejisi: metin, metin-altı veya metin sonrası açıklamalarından kaçınabilmeye imkan vermekte ve alıcı olan kişinin, onun iyi bildiği nötr kelime aracılığıyla, Türk sanat metnini algılama sürecini kolaylaştırmaktadır.

Nötralizasyon esnasında, hiperonimik isimlendirmeye başvurulmaktadır, ki burada kastedilen, spesifik olguların aktarılmasında en evrensel olan ifadelerin tercih edilmesi, veya, başka bir deyişle, tercümenin genelleştirilmiş-yaklaşık anlamlı şekilde yapılması veya, anlamın genelleştirilmesidir (Havryliuk, 2015). Örneğin: «aşevi – 1. Lokanta. 2. Yoksullara parasız yemek yedirilen veya dağıtılan yer, aşhane» (Akalin, 2011: 173) – їдальня («parası olmayan kimselerin, evsizlerin yemek yedikleri yer» ifadesi kaybolmakta), «beyaz peynir – Koyun, keçi, inek veya manda sütünden mayalanarak yapılan, besleyici gücü fazla bir peynir türü» (Türkçe sözlük, 321-322) – сир («bir tür peynir» ifadesi yerine, keçi veya inek sütünden mi olduğu vurgulanmadan «beyaz peynir» denmesi), «börek – Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi» (Türkçe sözlük, 399), «çörek – 1. Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi» (Türkçe sözlük, 566), «poğaç – İçine peynir, kıyma vb. konarak hazırlanan bir türlü tuzlu çörek» (Türkçe sözlük, 1935) – пиріжок (böreğin hamur türüne ve lezzet özelliklerine göre farklılığın vurgulanmaması), «konak – 1. Büyük ve gösterişli ev» (Türkçe sözlük, 1470) – вілла, маєток, особняк, «çiftlik – 1. Tarım yapılan, hayvan yetiştirilen, çalışanlarının da oturması için evler bulunan geniş toprak parçası» (Türkçe sözlük, 544) – особняк, «yalı – 2. Su kıyısında yapılmış, büyük görkemli ev» (Türkçe sözlük, 2513) – вілла («sahilde büyük bir ev» ifadesinin kullanılması (oysa ki orijinal metinde, evin konumunda farklılığın bulunması (deniz kıyısında olması)), «muhallebici – 2. Muhallebi satılan yer» (Türkçe sözlük, 1704) – їдальня, кондитерська («muhallebi» adlı sütlü tatlının yapıldığı ve satıldığı yer» ifadesinin kullanılması), «meyhane – 1. İçki satılan ve içilen yer, içki yeri» (Türkçe sözlük, 1672) – ресторан («alkollü içeceklerin satıldığı ve içildiği yer» anlamının kaybolması).

Kimi zaman, yerel bir olgu, spesifik ifadelerle tercüme edilmektedir: «çorba – 1. Sebze, tahıl, et vb. ile hazırlanan sıcak, sulu içecek» (Türkçe sözlük, 562) – юшка, бульйон (yerine «sup»); «ızgara – 3. Et, balık, köfte vb. yiyecekleri pişirmekte kullanılan araç, gril» (Türkçe sözlük, 1135) – смажена печінка (yerine «смаженина»); «peynir – Maya ile katılaştırılarak süttten yapılan ve birçok türü olan besin» (Türkçe sözlük, 1920) – бринза (yerine «сир»).

Çeviri yaparken, spesifik bir ifade, dengi olan veya nisbeten dengi olan spesifik bir ifade kullanılarak aktarılabilir: «hoşaf – Bütün veya dilimler halindeki kuru meyvenin şekerli suyla kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı türü» (Türkçe sözlük, 1111) – щербет (yerine «узвар»

kelimesi); «kaşar peyniri – *Koyun sütünden yapılan, genellikle tekerlek biçiminde, sarımtırak, yağlı bir peynir*» (*Türkçe sözlük*, 1346) – бринза (yerine «твердый сыр»); «köfteci – 2. *Köfte satılan veya yenilen yer*» (*Türkçe sözlük*, 1495) – кафе (yerine «köfte yapılan ve satılan yer»), «börekçi – *Börek yapan veya satan kimse*» (*Türkçe sözlük*, 399) – кондитер, булочник (yerine «börek yapan kişi»); «muhallebici – 2. *Muhallebi satılan yer*» (*Türkçe sözlük*, 1704) – шинок, забігайлівка («muhallebi» adlı sütlü tatlının yapıldığı ve satıldığı yer», yerine).

Sıkça, bir tercümenin nötrleştirilmesinde, tasvire başvurulmaktadır: «abi – 1. *Büyük erkek kardeş, ağa, aka, ede, efe*» (*Türkçe sözlük*, 36) – старший брат («büyük erkek kardeş»); «abla – 1. *Bir kimsenin kendisinden büyük olan kız kardeşi*» (*Türkçe sözlük*, 5) – старша сестра («büyük kız kardeş»); «başörtüsü – *Kadınların saçlarını örtmek için kullandıkları örtü, başörtü, bürgü, eşarp*» (*Türkçe sözlük*, 278) – із закритим обличчям, покрита голова, з покритою головою, легка хустка («yüzü kapalı olan, örtülü baş, başı örtülü, hafif hustka (başörtüsü)»); «başörtülü – *Başını başörtüsü ile örtmüş olan (kadın)*» (*Türkçe sözlük*, 278) – з покритою головою, запнута хустиною, в хустині; «dolma – 2. *Tavuk, kuzu gibi hayvanların veya biber, domates vb. Sebzelerin içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek*» (*Türkçe sözlük*, 70) – фаршировані овочі («kıymalı sebze»); «семаат – 3. *Bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu*» (*Türkçe sözlük*, 451) – мусульманська община; «erişte – *İnce ince kesilip kurutulmuş hamur*» (*Türkçe sözlük*, 809) – домашня локшина; «нас – 2. *İslam'ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kabe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti*» (*Türkçe sözlük*, 1021) – паломництво до Мекки («Mekke'ye нас»); «imambayıldı – *Bütün olarak kızartılmış ve ortası yarılmış patlıcanın içine soğan, sarımsak ve domatesli iç konularak yapılan zeytinyağlı yemek*» (*Türkçe sözlük*, 1181) – фаршировані баклажани («kıymalı patlıcan»); «Karagöz – 1. *Deve derisinden veya mukavvadan kesilip boyanmış insan biçimlerini beyaz bir perde üzerine arkadan ışık vererek yansıtma yoluyla oynatmaya dayalı bir gösteri oyunu*» (*Türkçe sözlük*, 1316) – театр тіней («gölge tiyatrosu»); «lahmacun – *Üstüne kıyma, kıyılmış soğan, maydanoz ve baharat konularak fırında pişirilen pide türlü bir yiyecek*» (*Türkçe sözlük*, 1571) – корж із м'ясом, пиріжок з м'ясом, м'ясна піца («etli börek, etli pizza»); «leblebi – *Dış kabuğu çıkarıldıktan sonra fırında kavrulup çerez olarak yenen nohut*» (*Türkçe sözlük*, 1580) – сушений горох (печений) («kurutulmuş bezelye»); «pide – *Mayalı hamurdan yapılan, isteğe göre üzerine yumurta, kıyma, peynir, pastırma vb. Konarak pişirilen, ince, yuvarlan yiyecek*» (*Türkçe sözlük*, 1923) – сирний хлібець («peynirli kurutulmuş ekmek»);

«seccade – Bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yaygı, namazlık» (Türkçe sözlük, 2053) – килимок для моління («ibadet halısı»); «tarhana – İçine domates, biber, soğan, kokulu otlar, süt veya yoğurt katılan, bulgur mayalanmış ve kurutulmuş ufalanmış hamur vb.nden yapılan çorba malzemesi» (Türkçe sözlük, 2270) – сушений домашній суп («kurutulmuş ev çorbası»).

Sanatsal tercümelere, aktarılan Türkçe kelimelere nötr Ukraynaca eşdeğerlerinin eşlik ettiği durumlar tespit edilmiştir: *çarşaf* – хустка-чаршаф, *darbuka* – барабан-дарбук, *derviş* – ченець-дервіш, *kemençe* – скрипка-каманча, *külöt* – штани-кюлоти, *müderris* – духівник-мюдерис, *pehlivan* – борець-пехліван (борець-пехлеван), *salta* – жакет-салта, *ulema* – богослов-улем, *meddah* – меддах-проповідник, *kaşar* – бринза-кашар, кашар-бринза, *mihallebici* – ідальня мугаллебіджі, забігайлівка мугаллебі.

Kimi zaman, bu tür bileşimlerde, Ukraynaca terimler, belirgin bir şekilde ulusal içeriği yansıtabilir: *takke* – ярмулка-такке, *rakı* – горілка-раки. Türkler'e özgü bir olgu, Ukraynalılar'ın daha iyi bildiği, yabancı dilden bir olguyla aktarılabilir: *dönerci* – дьонеркебан, *sandviççi* – сандвіч-харчевня.

Bu tür durumlar, yabancılaştırma yöntemiyle, nötrleştirme veya yerelleştirme yöntemi arasında bir geçiş durumunu yansıtmaktadır.

Kimi zaman, Türkler'e özgü bir olguya, orijinal metinde bulunmayan başka bir Türk olgusu eşlik edebilmektedir: *tekke* – теке Ханака.

Yerelleştirme yöntemini uygularken tercümanlar, benzeştirme yöntemine başvurmuşlardır. Bu yöntem, bu tür eşdeğerlerin farklılaşmamış ve durumsal kullanımın sonucu olarak vurgunun egzotikten gündelik olana kaydırılmasına dayanmaktadır (Havryliuk, 2015): *başörtüsü* – хустка, *çorba* – юшка, *hatat* – лазня, *rakı* – горілка, горілочка, *koru köfte* – січеник, *yoğurt* – кисляк, *meyhane* – шинок, *корчма*, *генделик*, *lokanta* – забігайлівка, *tespih* – вервиця, *üzüm hoşafı* – узвар, *tarhana çorbası* – юшка.

Tercüman, benzeştirme yöntemini uygularken, Ukrayna'ya özgü tarihsel olgulardan yararlanabilir: *falaka* – різка, *каутакат* – голова повіту (повітовий голова), *mutasarrıf* – окружний голова (начальник округи), *defterdar* – писар з кадастрового управління, *defterdalık* – кадастрове управління, *reçe* – намітка, *tellal* – глашатай, veya yabancılarla özgü tarihsel olgulara başvurabilir: *nedime* – фрейліна, *çelik çotak* – чижик, *hamburger* – бургер, *işkembeçi* – хаши, *döner kebabı* – шаурма, *şiş kebabı*, *kebar* – шашлик, *meyhane* – харчевня, *трактир*, *mihallebi* – молочний пудинг, *nargile* – кальян, *reçe* – вуаль, *Ramazan*

– Рамадан, sandviççi-hamburgerci büfeleri – фаст-фуд, sarık – чалма, tavla – нарди, takke – тюбетейка, tespih – чотки.

Benzeştirme yöntemi uygulanırken, Türkler'e özgü unsurlar büyük ölçüde kaybolmakta ve bu kelimelere, Ukrayna kültürüne ait renkler verilmektedir: «sarımsaklı cacık – Yoğurt, ayran içine hıyar veya marul doğranarak yapılan, çoğu kez sarımsaklı, iştah açıcı yiyecek» (Türkçe sözlük, 433) – салат з огірків та кисляку («yoğurttan yapılan ve genellikle sarımsak da eklenen meze» yerine); «simit – 1. Halka biçiminde, genellikle üzerine susam serpilmiş çörek» (Türkçe sözlük, 2114) – бублик (simiti tarif etmek için bu kelimenin kullanılması, simidin susamlı olduğunun aktarılamamasına neden olmaktadır); «sucuk – 1. Şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharlı et kıyması doldurularak yapılan bir yiyecek türü» (Türkçe sözlük, 2166) – ковбаса (sucuğu ifade ederken kullanılan bu kelime, kıymalı et ürününün baharatlı olduğunu yansıtamamaktadır), gibi.

Öte yandan, bu yöntem, çoğu zaman, bir kelimenin belli bir kültürde yakından ilişkili olduğu arka plan bilgisinin kaybolmasına, önemli vurguların çeviride yer alamamasına neden olmaktadır: «türban» – «хустка».

Sık sık, benzeştirme yönteminde, stilistik kaydın değişmesine rastlanmaktadır. Buna belirgin bir örnek: «şimok» kelimesi, Ukrayna'da eskiden her köy yerinde bulunan ve insanların hem yemek yedikleri hem de alkollü içecekler içtikleri mekanları tanımlamaktadır. Ukraynalı okuyucu için belli bir anlamı olan bu kelimeyi, Türkçe'deki «meyhane» kelimesinin tercümesinde kullanmak, her zaman, doğru olmayabilir.

Benzeştirme yöntemi, bizim görüşümüze göre, ulusal-kültürel kaydın değişmesi halinde de yanlış olmaktadır (özellikle, kelimeler arasındaki belirgin farkı bir yana bıraksak bile, Hristiyanlık-Müslümanlık, Doğu-Batı dikotomisinin sifra indiği, metnin Müslüman oryantasyonunu kaybettiği durumlarda bu söz konusu olmaktadır): Allah – Бог, Господь, Kuran – Свята Книга, Священна Книга (священна книга), cami – Храм Божий, hac – проща, hacı – прочанин, iftar – розговіння, namaz – молитва.

Özel bir dikkate değer olan bir yöntem ise, anlamsal ifade yöntemidir, ki bunu kullanma özelliği, bu yöntemin başlı başına ayrı bir tercüme yöntemi olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Anlamsal ifade, kaynak dile ilişkin bir olgunun, metinde, kaynak dile ilişkin bir diğer olguyla değiştirilmesi durumunu öngörmektedir (Havryliuk, 2015). Bu çerçevede, diğer olgunun anlamı, kaynak dilde kullanılan anlama göre, yabancı okuyucu için daha fazla bilinen bir anlam olabilir (öte yandan, diğer dildeki karşılığın kullanılması, ulusal-

kültürel rengi nötralize etmemektedir): *başörtüsü* – *чадра*, *çayevi* – *чайхана*, *döner* – *кебаб*, *kavuk* – *тюрбан*, *dolma* – *сарма*, *yaprak sarması* – *долма*, *etli yaprak sarması* – *долма з м'ясом*. Burada söz konusu olan, yerelleştirme değil, Ukraynalı okuyucu için zamanla daha bilinir ve daha yakın hale gelmiş olan yabancı dildeki olgunun, etkin ve hızlı bir şekilde özümsemesidir, ki bu, küreselleşmenin ve entegrasyonun da bir göstergesidir.

Kısaltma yöntemini de özel olarak belirtmek gerekir, ki bu yöntemde, bileşenlerden, ulusal özelliği yansıtan bir tanesi tercüme edilmekte, böylelikle nötrleştirme yapılmaktadır: *arnavutçiğeri*, *Arnavut çiğeri* – *смажена печінка* («Arnavut» anlamının kaybolması), *fıstıklı irmik helvası* – *халва з фісташками*, *irmik helvası* – *халва* («irmik» anlamının kaybolması), *nazar boncugu* – *намистинка* («nazar» anlamının kaybolması), *sarımsaklı cacık* – *салат з огірків та кисляку* («sarımsaklı» anlamının kaybolması), *şişli, bulgur pilav* – *плов* («şişli, bulgur» anlamının kaybolması).

Kimi zaman, ismin harfiyen tercümesi, milli bir yemeğin özelliğini tam olarak yansıtamayabilmektedir: «kaymaklı tel kadayıf – 1. Özel kalıplardan ince tel biçimde dökülerek sıcak yağ üzerinde kurutulmuş hamur. 2. Bu hamurdan yapılan tatlı» (*Türkçe sözlük*, 2313) – *тістечко з вершками* (kremalı hamur işi yiyecek); «lokma tatlısı – *Mayalı hamurun küçük yuvarlak lokmalar halinde kızgın yağda kızartıldıktan sonra şerbete atılmasıyla yapılan bir tatlı*» (*Türkçe sözlük*, 1592) – *солодкі пампушки* (tatlı hamur işi); «Özbek pilavı – *Havuç, et, üzüm karıştırılarak yapılan pirinç pilavı*» (*Türkçe sözlük*, 1865) – *узбецький плов з родзинками* (üzümlü Özbek pilavı).

Küçültme ifadelerinin tercümesi de, yine özel dikkat gerektiren hususlardan biridir. Zira, bu tür kelimeler, belirgin biçimde ulusal özgünlük taşımaktadır. Genellikle, Türkçe'deki küçültme ifadelerinin tercümesinde tercümanlar, harfiyen tercüme yerine, bunların Ukraynaca'daki tipik eşdeğerlerini kullanmayı tercih etmektedir, ki bu, metnin anlaşılmasını belirgin biçimde kolaylaştırmakta ve Ukraynalılar'ın kulağına yabancı olan ahenksizlik duygusuna yol açmamaktadır.

Türkçe'deki «canım» kelimesi, Ukraynacaya, «lyuba» («lyuba moya»), «mıla» («mıla moya»), *doroga* («doroga moya»), «ridnenka» («moya ridnenka», «moya ridna»), «serdenko moye» gibi ifadelerle tercüme edilmektedir. Cinsiyeti erkek olan kişilere hitabı yansıtırken, şu sözcükler kullanılmaktadır: «mılıy», «lyubıy miy», «dorogıy miy», «ridnıy miy». «Sertse», «serdenko», «sontse», «soneçko» gibi kelimeler, her iki cinsiyete mensup kişilere hitap ederken kullanılabilir. Gördüğümüz üzere, Ukraynaca'da *lyubıy/lyuba*, *dorogıy/doroga*, *ridnıy/ridnenka* gibi niteleyiciler, veya *sertse* (*serdenko*) (*kalp*), *mılıy* (*mıla*) (*sevgili*), *dorogıy*

(doroga) (değerli) gibi isimler, «benim» şeklinde aidiyet sıfatı da eklenerek, geniş bir şekilde kullanılmaktadır.

Yüksek derecedeki Türk hitapları (*güzelim* – «krasune moya», «kohana», *bir tanesi* – «nezvıçayna», *yavrum* – «lyubonko» (kız evlada hitaben), «sıngu» (erkek yeğene hitaben), «dıtno moya», *yavrucuğım* – «sınu miy», «sıngu» (yöneticinin kendisine tabi olan kişiye hitabı), *şekerim* – «solodkıy» («solodkıy miy»), *azizim* – «dorogenkıy», *kuzum* – «lyubçıku», «dorogenkıy», *cımcime* – «moya kırıhtka» ifadeleriyle tercüme edilen hitaplar bulunmaktadır. Bu tür hitaplar, konuşan kişinin tutumunu (değerli, sevgili, tatlı gibi), yakınlık derecesini (oğlum, çocuk, gibi) ve hitap edilen kişinin niteliğini (fıstık, olağanüstü gibi), belirtebilir.

Hitaplarda ayrıca, alaka ve yakınlık belirten ifadeler de kullanılmaktadır: *dayı* – *дядечко*, *teuze* – *тітонько*, *oğlum* – *хлопче*, *друзе*, *ağbi* – *шановний*, *brate*, *bratıku*, *abla*, *küçük abla* – *сестро*, *kardeşim* – *хлопче*, *brate*, *kardeşler* – *bratıku*, *çocuklar* – *хлопці*, *güzel çoçuğım* – *мій миленький*, *çocuğım* – *сінку*, *donю*, *dıtno*, *dıtya moe*, *evladım* – *сінку*, *kızım* – *донечко*, *donю*, *дочко моя*, *bebek* – *дітино*, *küçük kızım* – *дівчинко моя*. Ukraynaca'ya çeviride, kelimenin ilgi ve yakınlık yönüne dikkat edilmeyip de daha nötr ifadeler kullanılması halinde, kelimenin anlamı kaybolabilmektedir: «hlopçe» (oğlan) (arkadaşa, ahababa hitaplar), «şanovnyı» (değerli), «bratıku» (kardeş), «hloptsi» (oğlanlar) (genç adamın bir topluluğa hitabında), «miy malenkıy»(küçüğüm).

Türkçe'deki onurlandırma hitaplarının çevirisinde, çoğunlukla, Ukraynaca'daki eşdeğerleri kullanılır: *hanım*, *hanımefendi* – *пані*, *bey*, *beyefendi* – *пане*, *efendim* – *пане*, *pani*, *küçük bey* – *молодий пане*, *küçük hanım* – *панячко*, *молода pani*, *büyükhanım* – *Пані*, *hanım kız* – *моя пані*. Onursal ünvanlar, daha duygusal ifadelerle değiştirilebilir: *efendim* – *мій друже*, *benim beyim efendim* – *бею мій любий*.

Bu tarz hitaplar, *hemşerim* – *земляче*, *ağat* – *начальнику*, *delikanlı* – *юначе*, Ukraynaca'ya harfiyen çevrilmektedir, zira bunların Ukraynaca'da tam eşdeğer karşılıkları bulunmaktadır.

Çocukluk, bitki adları veya meleklerle ilgili kelimelerin kullanıldığı ifadeler: *yavrularım* – *мої милі*, *yavrutımız* – *наша ясочка*, *kuzularım* – *дорогі*, *sıcım* – *люба*, *meleğim* – *голубка моя*, Ukraynaca'ya ya daha nötr ifadeler kullanılarak (mılıy – sevgili, lyubıy – sevgili, dorogıy – değerli gibi ifadeler), veya, Ukraynaca'daki şiirsel ifadeler kullanılarak tercüme edilir (golubka (güvercin), golub (güvercin), yasoçka, gibi).

Doğrudan doğruya bir kültürün ayırdedici özelliği olan multelif ifade kalıpları (Günaydın (Ukraynaca'ya «aydınlık sabahlar» olarak değil, «iyi sabah» olarak çevrilmektedir), «Gözlerinden öptüler» (Ukraynaca'ya «öptüler» ifadesiyle çevrilmektedir), «vallahı» (Ukraynaca'ya «şeref sözü» şeklinde bir ifadeyle çevrilmektedir), ve benzeri ifadeler (Allah rahmet eylesin («Нехай надасть їй Аллах вічний спокій»), İşiklar içinde yatsın («Нехай спочине вона у світлі вічному», «Нехай спочиває у світлі»), Torpağı bol bol olsun («Земля пухом»), Ruhü şad olsun («Хай спочине її світла душа»)), çeviride, Ukraynalı okuyucunun bildiği Ukraynaca ifade kalıpları kullanılarak çevirilmektedir.

3. SONUÇ

Sanatsal düzyazılar, dilsel-kültürel kodun taşıyıcısı durumundadırlar, ki bunların doğru şekilde tercümesinde özellikle dikkatli olunması gerekmektedir. Bunun gerektiği şekilde tercümesi de ancak ve ancak, dil dışında, o ülkenin tarihinin ve kültürünün ayrıntılı şekilde bilinmesiyle mümkün olur. Analiz edilen materyaller, bu tür bilgilerin, insanın hayat faaliyetlerinin bütün alanlarını, manevi ve maddi kültürün kazanımlarını kapsadığını ortaya koymaktadır. Kültür açısından, dünya görüşü açısından, etnik grubun dini görüşü açısından tam veya kısmi farklılık durumları, ilişki alanlarında, arka plan bilgilerinde, stilistik hususlarda, iki ülkede birbirinden çok farklı olguların olduğu görülmektedir, ki bu hususların, Türkçe'nin bir yabancı dil olarak öğrenilmesi sürecinde ve ulusal-kültürel bileşenin tercümesi esnasında mutlaka hesaba katılması gerekir.

Dil ve kültür konusundaki farklılıktan kaynaklanan sorunlar, bu kelimelerin benzerleri, eşdeğerleri aranarak – ki bunlar bazen tam karşılığı vermese de (yerel olgudan ötürü, spesifik olgudan ötürü, konuşma ifadesinden ötürü) aşmaktadır. Dünya Türk dil-kültür tablosunun ulusal-kültürel bileşiminin spesifik özelliklerinin öğrenilmesi, Türk dilsel-kültürel sahasına adapte olunmasını sağlar.

KAYNAKÇA

Akalın Ş. H. (2011). *Türkçe sözlük*. (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Andreiko L. V. (2009). Mzhlyvosti vidtvorennia intertekstualnosti u perekladi. *Humanitarnyi visnyk. Serii: Inozemna filolohiia*, 13, 249–253.

Bobrova L. V. (2003). «Chuzhe» u «svoiemu» ta zmina yikh statusu u perekladi. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Filolohiia*, 4(50), 17–20.

- Havryliuk Kh. Yu. (2015). Interpretatsiia kulturnoi spetsyfiky poemy "Eneida" I. Kotliarevskoho v perekladi B. Melnyka. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 3, 68–73.
- Podminohin V. (2010). Dykhotomiia perekladatskykh stratehiia ochuzhennia ta odomashnennia v istorii yevropeiskoho perekladu. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky*, 89(1), 98–102.
- Venuti L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London; N.Y.: Routledge; Venuti L. (2001). Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 240-244
- Venuti L. (2001). Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 240-244.